

dályozhatják. Egyetlen könyvtáros sem mond le szívesen az általa nehezen, utánajárással megszerzett dokumentumokról. Az ésszerűség mégis azt kívánja, hogy legyünk nagyvonalúak, helyezzük előtérbe a lehetséges használók érdekeit.

Gátolhatja az átadást a vállalat ügykezelési mechanizmusa is. A tilalmak gondossággal elkerülhetők, valamennyi átadásra szánt dokumentum esetében hozzáértőknek kell eldönteniük, hogy a vállalaton kívül nyilvánosságra hozható-e az adott dokumentum, s ha igen, bátran átadhatjuk őket a helytörténeti gyűjteményeknek. Az üzemből elegendő a tanácsi könyvtárba általunk eljuttatott irodalomról lelőhelynyilvántartást őrizni.

A gyűjtést tehát vállalhatják az üzemi szakszervezeti könyvtárak, sőt vállalniuk is kell, érvényességi idejük alatt e dokumentumokat az üzem dolgozóinak szabadon rendelkezésre kell bocsátaniuk, de tartós megőrzésüket a tanácsi helyismereti gyűjtemények garantálhatják.

Kenyéri Kornélia

A helyismereti gyűjtemény, mint lehetséges tudományos műhely

Az értelmző szótár általános megfogalmazása szerint a műhely „olyan hely, ahol valamilyen szervezett szellemi munka folyik”.

Ez a meghatározás azonban — érzésem szerint — túlságosan tág! A könyvtárakban például a könyvfeldolgozástól kezdve a tájékoztatásig majd’ mindegyik munkafolyamat szervezett szellemi munka, mégsem bizonyos, hogy műhellyé válik az az intézmény, amelynek falain belül ez a tevékenység folyik. Hogy azzá váljék, a munkatársak egy részének olyan — a megszerzett ismeretek alkalmazásán túlmutató — feladatokat is vállalnia kell, amelyek a könyvtár létezésének tudatát a közvéleményben ébrentartják és szolgáltatásainak minőségéről is állandóan bizonyosságot szolgáltatnak, másfelől a könyvtárnak részt kell vennie az új eredményeket felmutató szaktudományi és könyvtártani kutatásokban, és ezeket az eredményeket alkalmaznia kell abban a folyamatban, amelyben az információ kiindulási pontjától eljut a felhasználókhoz.

A könyvtári műhellyé válás folyamatának három alapfeltétele van, amelyek hiányában nem beszélhetünk jól működő műhelyről. Ezek a következők:

— a könyvtár állománya legyen kielégítő színvonalú, épüljön a már meglévő és a közeljövőben várható igényekre, s legyen sokoldalúan feltárva;

— szolgáltatásaival legyen jelen állandóan a megye tudományos és közéletében;

— rendelkezék olyan munkatársakkal, akik képesek az önálló alkotómunkára, illetve arra, hogy eredményeiket valamilyen módon kamatoztassák a köz javára.

Szűkebb témánkhoz, a helyismereti gyűjteményekhez közelítve, megpróbáljuk felvázolni azt a szakirodalmi kört, amely nélkül a különgyűjtemény nem működhet eredményesen. Csupán Borsód-Abaúj-Zemplén megyei adatok állnak rendelkezésünkre, de egy-egy megye sajátos arculatát figyelembe véve bárhol felmérhetők az igények, amelyek révén egyik-másik, csak Borsodra érvényes megállapításunk esetleg módosítható.

Mit használnak — és mit használnának?

Magyarországi könyvtáraink ma három évtizedes múltat tekintenek vissza. Ez alatt az idő alatt számos helyi vonatkozású dokumentumot gyűjtöttek össze és tártak fel. Van, ahol csak különkatalógus tájékoztat a helyismereti állományról, máshol már önálló részlegekké szerveződtek e gyűjtemények.

A helyi lehetőségek függvényében akár az egyik, akár a másik megoldást választották is a könyvtárak, gyűjteményeiknek — jellegükből adódóan — muzeális

feladatokat is el kell látniuk: alkalmasaknak kell lenniük a történeti kutatások számára, így avulás címén állományukban gyakorlatilag nincs selejtezés. Ez — a sokszorosító technika fejlődésével párhuzamosan — lehetőséget kínál annak a törekvésnek a valóra váltására, hogy az olvasók részéről jelentkező igények egy részét — ha azok fedik a gyűjtőkori szabályzatban meghatározott irodalom körét — ne csupán bibliográfiai formájában elégtésék ki, hanem a kéréssel egyidőben, helyben szolgáltatassák az irodalmat, függetlenül az ismerethordozó anyagától.

A gyűjtemény szervezésének időszakában tehát az a szép és felelősségteljes feladat hárul a könyvtárosra, hogy a nagy retrospektív könyvészeti munkák és a Magyar Nemzeti Bibliográfia alapján összegyűjtse a saját megyéjére vonatkozó irodalmat — először csak bibliográfia formájában, majd ezt összevetve a meglévő állománnyal, a hiányokat eredetiben vagy másolat formájában beszerezze. (A Magyar Nemzeti Bibliográfia és a magyar folyóirattermés folyamatos figyelemmel kísérése a továbbiakban is elengedhetetlen.)

Az olvasói igények felmérésére több lehetőség is kínálkozik. Ennek aktív formája az, amikor a lehetséges használók körének feltérképezése után a gyűjtemény munkatársai felkeresik azokat az intézményeket, amelyekből a szakirodalom felhasználóit várják, és a kutatási témák, munkatervek ismeretében megállapítják, hogy megfelel-e az állomány a várható igényeknek. Az igényfelmérésnek ez a szakasza együttműködési körök kialakítására is alkalmas. Ugyancsak hasznos segítséget nyújt az olvasók részéről jelentkező kérések feltérképezésében az irodalomkutatások elemzése is. Mindezeket a formákat kiegészítheti egy munkanapló, olyan például, amelyet 1978-ban kezdtek vezetni az olvasói igények feltárására a Miskolci Megyei Könyvtár helyismereti gyűjteményében. Ennek segítségével részletes forgalmi elemzést készíthettek a könyvtárosok, és megállapíthatták, hogy melyek az információtartalmuk miatt leggyakrabban keresett témakörök. Három év statisztikai adatai alapján a *történelem* bizonyult a legkeresettebb tudományágnak: a helyben használt irodalom 39 százaléka történelmi mű volt. Az irodalomkutatást kérők 21,9 százalékánál szintén történelemből készültek irodalomjegyzékek. A használat gyakorisága szempontjából második helyen — 11,8 százalék — a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei táj földrajzával kapcsolatos dokumentumok állnak, majd 9 százalékos használattal az irodalomtörténet következik. Az általános művek viszonylag magas — 8,1 százalékos — forgalma olyan kutatói réteg jelenlétét mutatja, amelyiknek nem feldolgozásokra, hanem önálló követeztetések levonására alkalmas forrásanyagra van szüksége. Az e szakban található évkönyvek, adat- és címtárak, egyesületi és egyéb jegyzőkönyvek, alapszabályok stb. igen becses forrásai a helytörténeti kutatómunkának.

A helyben olvasott dokumentumok 40 százaléka periodikum. Kézbeadásuk a legnagyobb felelősséget rója a könyvtárosra, hiszen tisztában kell lennie a lap pártállásával, forrásértékével. Tudnia kell, mit adhat kézbe egy középiskolás diáknak és mit az egyetemi októnak.

A helyismereti témakörökre is érvényes az a megállapítás, hogy a legfrissebb anyag a periodikumokban található. A folyóiratok gyakori használata arra is figyelmeztet, hogy bizonyos témakörökben vagy egyáltalán nincs marxista feldolgozás, vagy olyan régi kiadású, hogy nem felel meg mai történelemszemléletünknek, és az is előfordulhat, hogy egyszerűen „csak” az utóbbi 40—50 év anyagát tartalmazza.

Nap mint nap szembe kell néznünk egy súlyos hiányossággal. Ellentmondásos helyzet, hogy az ország egyik legiparosodottabb megyéjében milyen kevés gondot fordítottak a közelmúlt ipartörténetének és gazdasági fejlődésének összefoglaló megírására. Jelentek meg ugyan gyárismertetőik, egy-egy üzemnek, gyárnak a történetét is megírták, de az iparfejlődés összefoglaló, értékelő elemzésére még nem került sor. Pedig erre szükség volna, mivel az irodalomkutatást kérők 8,4 százaléka a megye ipari-gazdasági életéről szeretne tájékozódni. De nem jobb a helyzet az irodalomtörténet terén sem. Utoljára 1942-ben adtak ki összefoglaló megyei irodalomtörténeti művet, egy lelkes, nagy tudású helyi középiskolai tanár — *Csorba Zoltán* — közreműködése folytán. Ebből mindössze két példány található a megyei könyvtárban, ezt kapkodják egymás kezéből a diákok, mivel Miskolc egyik-másik középiskolájában kötelező olvasmány.

Kik használják?

A gyűjtemény olvasóinak 19 százaléka pedagógus (általános iskolai tanároktól az egyetemi oktatókig). Egy részük szakdolgozatához, doktori vagy kandidátusi dissertációjához gyűjt itt anyagot. Számukra sem közömbös, hogy a nyomtatásban megjelent forrásanyagot egy helyen és azonnal megkapják-e, vagy több intézmény rövidebb-hosszabb nyitvatartási idejéhez kell igazodniuk, ami a kutatásra fordított időt jócskán meghosszabbítja. A pedagógusok másik része egyéni érdeklődésből vagy a honismereti szakköri foglalkozások előkészítése végett gyűjt anyagot. Néhányan a könyvtárban is tartanak ilyen foglalkozásokat. A pedagógusokkal hasonló arányban veszik igénybe a gyűjtemény szolgáltatásait az egyetemi és a főiskolai hallgatók, akik szakdolgozatukat valamilyen helytörténeti témából írják. A hallgatók nagy része nem Miskolcon lakik, így számukra is nagyon fontos, hogy egy-egy könyvtári tartózkodás alkalmával minél több anyagot gyűjthessenek össze.

Az elmúlt három év alatt az irodalomkutatások 20 százalékát intézmények kérték, szép számban más megyéből is. Ezek az irodalomjegyzékek legtöbbször kiadványokhoz készültek. Középiskolai tanulók, újságírók és a helyi rádió munkatársai egyenlő arányban kértek irodalomkutatást. Az utóbbiak általában gyors tájékoztatást igényelnek, hiszen egy-egy műsor elkészítése nem késlekedhet a könyvtár szolgáltatásainak lassúsága miatt.

Az irodalomkutatások időhatárai ismét azt mutatják, hogy igen nagy szükség volna egy-egy település vagy a megye történeti szintézisének a megírására. (1970-ben történt ugyan erre kísérlet, de úgyszólván használhatatlanra sikerült.) Az irodalomkutatások 46,4 százaléka a felszabadulás utáni, 10,7 százaléka pedig a két világháború közötti időszak eseményeire vonatkozik.

Kik szolgálatnak?

Könyvtári közvéleményünk a nagykönyvtári munkakörök erős differenciáltsága miatt azok munkaszervezetét fejlettebbnek tartja, mint például a múzeumokét vagy a levéltárakét. A humán tudományok művelői viszont a levéltárosok és a muzeológusok után nem is harmadiknak, hanem elhanyagolható sokadiknak rangsorolják a könyvtárosokat. Igen szomorú tapasztalatot szereztem a közelmúltban egy településtörténeti konferencián, amelyet két akadémiai bizottság szervezett, és amelyre fél országnyi terület történéseit hívták össze. A több száz résztvevő között — magamat is beleszámítva — mindössze két könyvtáros képviselte szakmánkat. A jelenlevők egy része legfeljebb jóindulatú lenézéssel vette tudomásul jelenlétünket. Mi ennek az oka? Egyedi jelenség volt, vagy a testvérintézmények közötti valóban létező presztízháború jele? Négy év telt el e konferencia óta, de a kérdés nem hagy nyugton. Hogyan javíthatnánk szakmai közérzetünkön, hiszen diplománk elvileg azonos értékű a levéltárakban és a múzeumokban foglalkoztatott felsőfokú végzettségűekével. Mi az a többlet, amit a levéltárosok és a muzeológusok adnak — ma, a 80-as évek elején — az elismerésért? Valószínűleg az, ami műhellyé avat egy intézményt.

Tény, hogy a felszabadulás után, amikor a könyvtári intézményhálózat mennyiségi fejlesztése volt a fő cél, a testvérintézményekhez képest a könyvtárakban csökkent az átlagos képzettségi színvonal. A létszámában felduzzasztott könyvtárosgárda idejét és energiáját a rutinmunkák foglalták le. De mintha ez az állapot még három és fél évtized múltán is változatlan volna: a köztudat a szaktudományos kutatómunkát még ma sem tartja az egyes könyvtári munkakörök szerves velejárójának! Mi táplálja ezt a szemléletet? Egyebek között képzési rendszerünk útvesszői vagy maga az 1977-es besorolási rendelet, amely még a „Főmunkatárs I—II” kategóriákra sem ír elő világosan körvonalazott követelményeket, pedig az ezekre a kulcsszámokra történő besorolás mögött már igen határozott, új eredményeket felmutató kutatómunkának kellene lennie. Ezzel szemben a „kimagasló tudású szakember”, „a kiemelkedő tevékenység” megfogalmazás homályos, erősen szubjektív megítélésre ad lehetőséget. Egyetlen, világosan megfogalmazott követelménye a munkaviszonyban eltöltött idő hossza. Kétségtelen, hogy ennek is van jelentősége, de csupán a szakmában eltöltött idő hossza még ugyanúgy nem jelenti a kutatómunkára való alkalmas-

ságot, új eredmények felmutatásának képességét, mint önmagában a megszerzett diploma!

A gyakorlat azt mutatja — legalábbis látóköromön belül —, hogy mivel az önálló alkotómunka nem feltétele a tudományos kulcsszámokra történő besorolásnak, ezt mechanikusan bárki elérheti. Következésképpen viszont lefokozódik mind a jelzett kulcsszámok értéke, mind az önálló kutatómunkára kedvet és hajlamot érző könyvtárosok munkája. Így ezek az emberek egy idő után vagy máshol keresik érvényesülésük útját, vagy mérhetetlenül rossz szakmai közérzettel megmaradnak posztjukon, kitéve annak, hogy afféle csodabogarakká válnak környezetükben.

Nincs tehát ösztönző erő a magasabb fokozat elérésére, nem érdekelt a diplomás könyvtáros abban, hogy megpróbáljon hasznosítható új eredményeket produkálni, hiszen csak egy kis jóindulat kell a vezető vagy a fenntartó részéről, és az évek haladtával úgyszólván eléri a magasabb kulcsszámot.

Önként adódik az összehasonlítás a levéltárral és a múzeummal. Levéltárosképzés van ugyan Magyarországon, de muzeológusképzés nincs. Csakhogy amíg a könyvtár szakot végzettek megállnak az információk közvetítésénél és az azt megelőző könyvtári munkafolyamatoknál, addig a levéltárosok információközvetítő munkájára szorosan kapcsolódik új kutatási eredmények felmutatásához. Az iratok feldolgozásának ugyanúgy megvannak a szabályai, mint a könyvek feldolgozásának. Aki iratokat és könyveket dolgoz fel, ugyanúgy számtalan új ismeret birtokába jut, mint az a régész, aki a kiásott leletet feldolgozza, és a munkája során új szempontokat keres a további kutatásokhoz. A levéltáros és a muzeológus törekszik munkája eredményeinek bemutatására, hiszen ez munkaköri besorolásuk egyik előfeltétele.

A könyvtárak ugyanúgy kiadják évkönyveiket, folyóirataikat, mint a múzeumok és a levéltárak. Jó, hogy a könyvtári évkönyvek, folyóiratok könyvtártani kutatásokat is közölnek, mert így tájékozódhatunk a szűken vett szakma országos eredményeiről és gondjairól. Hátrány viszont, hogy nem vagy — egyes évkönyvek kivételével — alig közölnek szaktudományi dolgozatokat.

A könyvtárostársadalom óriási energiákat pazarol el azzal, hogy nem él a hasonló lehetőségekkel. Diplomás könyvtárosaink nagy része képzettséget szerzett valamely tudományterületen, hiszen az egyetemeken túlnyomórészt kétszakos képzés folyik. A könyvtár szakot leggyakrabban a magyarral és a történelemmel párosítják. Ebből az következne, hogy nagy könyvtáraink lehetnének a bázisai az irodalomtörténeti, irodalomtudományi és a történeti kutatásoknak. Mint említettük, a helyismereti gyűjtemények leggyakrabban keresett témakörei is ezek. A szakterületi kutatásokkal foglalkozó könyvtáros — aki közvetlen kapcsolatban van a használókkal, és ismeri igényeiket — saját kutatási tapasztalataiból kiindulva új módszereket találhat mind az irodalom feltárására, mind közvetítésére. Szinte maguktól adódnak azok az intézmények közötti együttműködési formák, amelyekben minden résztvevő fél érdekelt. Ma még számos nem belső szükségletből fakadó, hanem kívülről erőltetett együttműködési kísérlet halódik, energiákat vonva el hasznosabb feladatoktól. A saját arculatú — pontosan körvonalazott profilú — műhelyek kialakítása viszont előfeltétele a valóban közérdekű, közhasznú *műhelyközi* együttműködésnek. Ezért kell mihamarabb saját eredmények felmutatására képes könyvtári kutató- és alkotóműhelyekké fejleszteni a nagy megyei könyvtárak helyismereti gyűjteményeit. Meggyőződésem, hogy a színvonalas könyvtári munka előfeltétele az olyan szaktudományi tevékenység, amely maga után vonja a korszerűbb könyvtári eljárások kimunkálását.

Dr. Tóvári Judit

(A *Könyvtáros* jubileumi cikkpályázatán díjazott munkák)

A KÖNYVTÁROS egyes számai – tizenkét hónapra visszamenőleg – kaphatók a Lapkiadó Vállalat Közönségszolgálatánál (1076 Budapest, Thököly út 21. Tel.: 424-543); a régebbi számok pedig szerkesztőségünkötől kérhetők